

زانکۆی سه‌لاحه‌ددین – هه‌ولێر

Salaheddin University – Erbil

گرنگی داتاشراره دیرینه‌کان له پینگهی گۆرانی و
موزیکی رۆژهه‌لاتی ناوه‌راست

ئهم توێژینه‌وه‌یه
ئاراسته‌کراوه بو ئهنجومه‌نی به‌شی موزیک و هک داواکارییه‌ک بو به‌دهسته‌هێنانی
پروانه‌مه‌ی به‌کالۆریۆسه‌ زانستی موزیک.

ئاماده‌کراوه له لایهن قوتابی :
علی کریم اسماعیل

به‌سه‌ر په‌رشته‌ی
د. چیاپی کمال سعیدی

٢٠٢٤-٢٠٢٣

هه‌ولێر

واژووی سەرپەرشتیار

ئەم توێژینەوه بەناونیشانی (گرنگی داتاشراره دیرینهکان له پینگهی گۆرانی و موزیکی
پۆژههلاتی ناوهرست)، لهژیر سەرپەرشتی من ئەنجامدراوه، که بهشیکه لهپیداویستییهکانی
بەدهستنهینانی پروانامهی بهکالۆریۆس - بهشی موزیک - زانکۆ سهلاحه‌دین، بۆیه لهخوارموه واژووم
کردوه.

واژوو:.....
د.چیاپی کمال سعدي
ریکهوت: / / ۲۰۲۴

پیشکشہ بہ

- 1 - دایک و باوکی خوشہویستم
- 2 - ماموستایانی کولیزم
- 3 - هاوری و هاویولهکانم کہ بہ دریزایی چوارسال بہیہکوه هاوکار و هاوریم بوون

سوپاس و پېزانين

دواى سوپاس و بئى پايانهه بؤ خودا گهوره و ميهر بيان، به پېويستی دوزانم سوپاسى ئهم بهر يزانه بکهه که هاو کارم بوون له تهواو کردنى تويزينهوهکهه .

- 1 - سوپاس و پېزانينم بؤ بهر يز سهر پهرشتياري تويزينهوهکهه (د. چيایى کمال سعدى)، که ئهرکى سهر پهرشتياري کردنى ئهم تويزينهوهيه گرته ئهستو و هاوکارم بووه،
- 2 - بهپويستی دوزانم لهسهرهتادا سوپاسى (م. حميد) بکهه، کهزور ماندوو بوونى کيتشا لهدهولههمندکردنى تويزينهوهکهه .
- 3 - زور سوپاس بؤ کتیب خانهى گشتى ههولير بؤ هاوکار يکردنم به دهسته بهر کردنى تهواوى داتا و زانياريه ناماريهکان
- 4 - سوپاس بؤ ماموستايانى کوليزى هونهره جوانهکان که لهماوهى چوار سالى خویندنى بهکالوريوس هاوکار بوون له پيشخستتم و پالپشت بوون له سهرکهوتنهکانم له تهواوى سالانى کوليز .
- 5 - زور سوپاس بؤ هاوړى و دوستى نزيکم (محمد لهشکرى)که ههردهم هاو کارم بووه له گهران به دواى تيزينهوهکهه

ناوهرۆك

لاپهه	بايهت
I	بريارى سه پرشتيار
II	پيشكشه
III	سوپاس و پيزانين
IV	ناوهرۆك
V	پوختهى تويزينهوه
VI	پيشهكى
	بهشى يهكهم / چوارچيوهى بهرنامهى تويزينهوه
1	گرينگى تويزينهوه
2	ناستهنگى تويزينهوه
3	نامانجى تويزينهوه
4	شيوازى تويزينهوه
5	سنوورى تويزينهوه
6	نمونهى تويزينهوه
7	پيناسهى زاراوكان
	بهشى دووهم / چوارچيوهى تيورى تويزينهوه
	باسى يهكهم
	يهكهم / ميژووى ناوچهكه
	دووهم /
	باسى دووهم / ميژووى موسيqa
	بهشى سنيهم / نمونهى تويزينهوه و شيكردنهوهى نمونهكان

	باسی بهگهه/
	نالهته ژیدارهکان
	باسی دووهم
	فودارهکان
	بهشی چوارهه / نهنجامی تویرینهوه
	دهر نهنجام
	راسپارده
	پیشنیاار
	لیستی سههراوهکان
	پاشکو

پوخته‌ی تویرینه‌وه

پیشهکی

پینگهی شوپنهوار له نیوان رابردو و ئیستا دا به دیار دهکەوتیت له سەر بههێزکردنی له‌بوارى داتاشاروه شوپنهواریه‌کان، گرینگی دان به شیوهیه‌کی گرینگی له شیوهی ئاساری عێراقی کۆن، خه‌لکه‌کانی پیشو تر ئاشنا بون به درێژایی هه‌موو چه‌رخه‌کانی پیشوو و میژووی گه‌لان، ئه‌وانه‌ی له دواى یه‌کتر هاتوون له‌سەر حوکم رانی . له (سۆمهری ، نه‌کادی، با بلی ، کاشی ، کلدانی) . له پاشماوه‌کانی موزیک جیگایه‌کی دیاری کراو ده‌گریت له پاشماوه‌ی هه‌موو (گه‌ل و کیشوهره‌کانی جیهان)

وه‌ دانیشتوانی عێراقی کۆن نه‌وه‌کانیان دروست کرد ئاسه‌وارێکی موزیکی گه‌وره‌ و به‌خۆشه‌ویسته‌یه‌وه‌ پاریزگاریان لێ کردوه‌ و ه‌گواسته‌ویانه‌ته‌وه‌ بۆ ئیمه‌ .

پاشمه‌وه‌ی موزیکی جۆراو جۆر و ئامیزی ره‌سهن و وه‌ وینه‌و شیوازی داتاشاروه‌ی هه‌لکه‌ندراو نواندنی ژبانی موزیک ، زیادکردن بۆ په‌رتوکا‌کانی (بزما‌ری) که‌ درێژمان کرده‌وه‌ به‌ ناوه‌کانی کۆن .

به‌م شیوه‌یه‌ میراتیکی ته‌مه‌ن درێژی جۆراو جۆر که‌له‌که‌ بوو ، که‌ له‌ قوناغه‌کانی دابه‌زیندا تا راده‌یه‌کی زۆر له‌ شیوه‌ی موسیقای فۆلکلۆر و ئابینیدا پارێزراو بوو . نزیکه‌ی هه‌موو ناوچه‌یه‌ک به‌درێژایی دوو روه‌باره‌که‌ (دیجله‌ و فورات) ، شیوازی تایبه‌تی خۆی له‌ موسیقای و لاتدا پاراست .

له‌ شیوازی گۆرانی وتن ، که‌ به‌هۆی هێزی ده‌نگیه‌وه‌ ناوبانگی ده‌رکردبوو ، که‌ جیاواز بوو له‌وانه‌ی موسیقای ئامارا ر جیاواز بوو له‌ موسیقای فوراتی سه‌روه‌ . که‌نیه‌سه‌کانی سو‌ریا که‌ هه‌ندیک له‌ کۆنترین کلێسا‌کانی جیهان بوون ، شیوازه‌کانی خۆیان پاراست و موسیقای ئیسلامی ئابینی مالتیکیان له‌ ته‌کیه‌کانی لکینراو به‌ مزگه‌وته‌ جیاوازه‌کانی شاره‌ گه‌وره‌کاندا دۆزیه‌وه‌ ، هه‌روه‌ها له‌ ماته‌مینی سالانه‌دا بۆ (الحوسین) . موسیقای به‌هێزی کوردی که‌ په‌یوه‌ندی به‌ گرد و شاخه‌کانی باکووره‌وه‌ هه‌بوو ، سیفه‌تی جیاوازی خۆی هه‌بوو که‌ هه‌روه‌ها ده‌گه‌رته‌وه‌ بۆ سه‌رده‌می کۆن . له‌م نیه‌نده‌دا وا دیار بوو فره‌یی ستایله‌کان له‌سه‌ر شاره‌کان و به‌ تایبه‌ت به‌غدا به‌ هه‌ندیک شیوازی ئالۆز که‌ به‌ مه‌قام ناسراوه‌ ، کۆده‌بنه‌وه‌ . هه‌رچه‌نده‌ ئه‌م فره‌ جۆره‌ موسیقایه‌ ئیستا له‌لایه‌ن موسیقا‌زانه‌کانه‌وه‌ ده‌هینزینه‌ ناو سیسته‌مێکی تیۆری یه‌کگرتوو که‌ به‌ شیوه‌یه‌کی به‌رچاو عێراقیه‌یه‌ ، به‌لام جۆراو جۆرییان له‌ ریتم و پیکه‌ته‌ی می‌لۆدیدا ده‌وله‌مه‌ندییه‌کی تایبه‌تی خۆی به‌ موسیقای عێراقی ده‌به‌خشیت ئامیره‌کانی موزیک و ناوی ژهنیا‌ره‌کانی له‌ هه‌ر دوو ره‌گه‌ز له‌ جۆره‌کانیان وه‌ زانیاریه‌ زانستی و هونه‌ری له‌ هونه‌ری پراکتیکی و تیۆریه‌کان ،

ئه‌وانه‌ی له‌ سه‌ره‌تاوه‌ توانیان بگه‌نه‌ نوسین و پیش گه‌له‌کانی جیهان بیاندۆزنه‌وه‌ .

له‌ راستی دا ئه‌وه‌ی که‌ یه‌که‌م که‌س گه‌را و نوسی له‌ ده‌رباره‌ی موزوپیکی له‌ عێراقی کۆن ، ئه‌وانه‌ی ده‌گه‌رین له‌ بیگانه‌کان له‌ نیه‌وه‌ی چه‌رخ‌ی کۆن ئه‌وان په‌رتوکی کۆن و توێژینه‌وه‌یان پیشکەش کرد که‌ خزمه‌تی موزیکی له‌ عێراقی کۆن وه‌ هه‌موو جیهانی پێ ناساند ، له‌ هه‌ندیکیان دا هه‌یه‌ له‌پال ئه‌وان خویند و نوسین زال ده‌بن به‌سه‌ر ره‌گه‌ز په‌رستی و خۆ سه‌پاندن بۆ ئه‌وه‌ی سوود ببینی له‌ بابه‌ت و پاشماوه‌ی تایبه‌تی موزیک ، ئه‌و فه‌رمانه‌ی هاتوه‌ بۆ شیوازی هه‌له‌ . وه‌کو که‌ نوسراوه‌ له‌ جۆری موزیک له‌ عێراقی کۆن وه‌ بۆته‌ دیارده‌یاکی کۆن وه‌ پێویستی به‌ وردبینی و چاککردنه‌وه‌ و له‌ ناو بردنی هه‌له‌کان و وه‌ زیادکردنی وشه‌ و چاککردنی ، له‌ راستی دا ئه‌و شیوازه‌ یارمه‌تی دا بۆ دا هینانی کتیب .

(موزیک له عیراقی کۆن) له کۆنترین سهردهم بۆمان هاتوه شاهیدهکان لهسهر ئاسهوارهکانی موزیک بۆ ههموسهردهمهکانی رۆژگاری کۆن له کۆتایی دروست بوو گهیشتینه ئهو ئاستهی زانستی نوێ و ئهوهی که جیگیر بوه له کاتی ئیستا ئهو وانهی که ههولیان پێداوه ئهو زانستهی ئیستا بۆ گهرانهوهی نوسینی میژوی موزیک له عیراقی چهرخێ پیش ئیسلام ههله جۆراو جۆرهکانیان چاک کردهوه ئهوانهی که هاتن له گهرانهوهی بیگانهکان و عربهکان وردبین بوو له ههموو نوسینهکانی دهورو بهری ههموو بابتهکان گفتوگۆ لهسهر بیر و رایهکانی وه خالهکانیان دیاری کرد، ئهوانهی روناک بوون له میژووی موزیک وه زیادمان کرد له چاککردنی زانستی نوێ له بابتهکان چارسهری ناکا پاش توێژههکان بیرمان دینتهوه له نمومهی ئافرهت و موزیک، گروپی موزیک، وهرزش و موزیک، موزیکی سهربازی و موزیکی سهه کهوتن.

بهشی یهکهم
چوارچیوهی ریکاری تویرینهوه

1. گرینگی تویرینهوه
2. کیشهی تویرینهوه
3. ئاستهنگهکانی تویرینهوه
4. ئامانجی تویرینهوه
5. شیوازی تویرینهوه
6. سنوری تویرینهوه
7. نمونهی تویرینهوه
8. پیناسهی زاراهکان
9. تویرینهوهکانی پیشووتر

کیشەى توپزىنەوہ

لیکۆلینەوہ لە داتاشراوہ دیرینەکان تیروانینیکی بەنرخ لەبارەى پینگەى گۆرانى و موسیقای رۆژەهەلاتى ناوەرەست لە سەردەمى کۆندا دەدات. بەلام یەکنیک لە دیاریکراوہکان لیکدانەوہى ئەم داتاشراوانە بەهۆى نەبوونى تۆمارى نووسراو وەک هەلگرتنى ئەرشیف. زۆرجار ویناکردنە کۆنەکان زانیارى وردیان نییە سەبارەت بە چوارچۆپەى موسیقا، ئەمەش وا دەکات کە تیگەیشتنیکی تەواو لە گرنگی کولتورى، نامیرە بەکارهێنراوہکان، یان پراکتیزە موسیقییە تاییەتەکانى ئەو سەردەمە قورس بێت .

زانایان و میژوونووسان پروبەرۆوى تەحەدای شیکردنەوہى مانا پەرمزیبەکانى پشت نەخشاندنە کۆنەکان دەبنەوہ کە لەبەر تیگچۆنیان خویندنەوہ و بینینیان ئەستەم بێت، هەرۆهە دیاریکردنى ئەوہى کە چۆن موسیقا لە لایەنە جیاوازەکانى ژيانى رۆژانە، رپورسەمەکان، یان رپورسەمەکاندا تیکەل بووہ. کۆنتیکستى ئەم نەخشاندنە، جا رووداوہ ئایینیەکان، کۆبوونەوہ کۆمەلایەتیبەکان، یان بۆنەپەکی دیکە نیشان بەن، بۆ تیگەیشتنیکی هەمەلایەنە لە رۆلى موسیقا لەکولتورەکۆنەکانى رۆژەهەلاتى ناوەرەستدا زۆرگرنگە، سەرەرای ئەم دیاریکراوانە ، شیکاریى داتاشراوہ دیرینەکان ، لەگەل دۆزینەوہ شوینەواریبەکان و سەرچاوہ میژوویبەکانى دیکە، یارمەتیدەرە بۆ تیگەیشتنمان لە میراتى دەولەمەندى موسیقای رۆژەهەلاتى ناوەرەست. رینگەمان پێدەدات وردە وردە لە دەربرینە کولتورى و هونەریبەکانى شارستانىتەکانى رابردوو و بەکارهێنانى موسیقا وەک فورمیک لە پەيوەندى و ناسنامە و رپورسەمەکان ببینن

ئەوہى تیگەیشتن لە گۆرانى و موسیقای رۆژەهەلاتى ناوەرەستى کۆن ئالۆزتر دەکات، سروشتى پەرسەندنى نامیرە موسیقیبەکان و سیستەمى نووسینەکانە بە تپپەرپوونى کات. ناسینەوہ و لیکدانەوہى ئەو نامیرانەى کە لە نەخشاندنەکاندا وینا کراون دەتوانیت چالاک بێت، چونکە رەنگە هەندیک نامیر لە رووکەشدا گۆرانکاریان بەسەردا هاتبیت یان لە بەکارهێنان دەرچوون. جگە لەوہش، نەبوونى نووسینى موسیقى ستاندارد لە کولتورە کۆنەکاندا، تەحەدایە بۆ بنیاتنانەوہى میلۆدى و ریتەمەکانى ئەو موسیقیبەکانى کە لە نەخشاندنەکاندا نوینەرایەتى دەکریت. بە پێچەوانەى موسیقای مۆدیرن، کۆمەلگا کۆنەکان زۆرجار پشتیان بە نەریتە زارەکیبەکان دەبەست و زانیارى موسیقییان لە رینگەى نەوہکانیەوہ دەگواستەوہ، ئەمەش وایکردبوو کە بە وردى ئەو پیکهاتە موسیقیانەى کە لە نەخشاندنەکاندا ویناکراون، قورس بێت.

سەرەرای ئەم دیاریکراوانە ، زانایان رپبازى نیوان زانستەکان بەکاردەهینن، شیوازە شوینەواریبى، میژوویى و موسیقای نینتۆمۆزیکۆلۆژى تیکەل دەکەن بۆ ئەوہى تیگەیشتنیکی گشتگیرتر لە موسیقای کۆن و کۆنى رۆژەهەلاتى ناوەرەست پیکەوہ کۆبکەنەوہ. ئەمەش بریتیبە لە لیکۆلینەوہ لە شوینەوارەکان و پشکنینى نامازە دەقیەکان و

هاوکاری لهگهڵ پسرپورانی بواره جیاوازهکان بو دروستکردنی وینهیهکی نوانسدار له پراکتیزه موسیقییهکان که له نهخشاندنهکانی رابردودا چهسپاون.

لهم سالانهی دواییدا موسیقایی عیراق بههوی ناسهقامگیری جیۆپولهتیکهوه رووبهرووی ئاستهنگی زیاتر بووتهوه. شهری دژ به تیرۆریستانی داعش و پاشهاتهکانی کاریگرییهکی بهرچاوی لهسهر گۆرهپانی روشنبیری دانا و بووه هوی لهدهستدانی شوینهواره میژووییهکان لهناوچونی بهشیککی زۆر له داتاشرارهکان و پاشماوه دیرینهکان و پهکخستنی چالاکیه هونهریهکان و ئاوارهبوونی هونهرمهندان.

بهلام له نیوان ئهم تهحهددایانهدا، سههرههلهدانهوهی حهز و ئارهزووی پاراستن و بوژاندنهوهی موسیقایی نهییتی عیراقی روویداوه. ههولهکان بو بهلگهنامهکردن و پاراستنی میراتی موسیقی، ههروهها دهستپیشخهرییهکانی پشتگیریکردنی بههرمهنده گهنجهکان، سهریان ههلهداوه. رهوهندی جیهانی بهردهوامه له رۆلئیکی چارهنووسساز له بهستنهوهی موسیقاژهنه عیراقیهکان و پهروهدهکردنی ههستی کومه لایهتی سههرهراي دوورییه جوگرافیهکان.

موسیقایی عیراقی ئهمرۆ رهنگدانهوهی تیکهلهیهکی دینامیکی نهییت و داهینه، که خۆراگری میراتیکی کولتووری نیشان دهات که بهرگهی تاقیکردنهوهی کات و ناخۆشی گرتووه.

ئامانجى توپزىنەۋە

لىكۆلىنەۋە لە گرنگى داتاشراۋە دېرىنەكان لە چوارچىۋەى گۆرانى و مۇسىقا لە رۆژھەلاتى ناۋەراستدا خزمەت بە چەندىن مەبەستى بەرچاۋ دەكات:

1. پاراستى مىراتى كۆلتوۋرى: داتاشراۋە دېرىنەكان يارمەتى پاراستن و تىگەشتن لە مىراتى مۇسىقى رۆژھەلاتى ناۋەراست دەدەن، تىروانىنىك پىشكەش دەكەن بۇ دەربىرىنى ھونەرى و پراكتىزە كۆلتوۋرىيەكانى شارستانىيەتەكانى رابردوۋ.

2. كۆنتىكىستى مېژوۋىي: لىكۆلىنەۋە لە شوپنەۋارەكانى داتاشراۋە دېرىنەكان ، زەمىنەپەكى مېژوۋىي بۇ رۆلى گۆرانى و مۇسىقا لە كۆمەلگا كۆنەكاندا دابىن دەكات. رېگە بە توپزەران دەدات كە شوپىنىپى پەرسەندىنى پراكتىزە مۇسىقىيەكان بگرن و لە گرنگىيەكانىان لە ماۋەى كاتى ديارىكراۋدا تىگەن.

3. تىروانىنە كۆمەلايەتى و ئايىنىيەكان: زورجار لە ھەلكۆلىنەكاندا ئامىرى مۇسىقا و دىمەنەكانى پەيوەست بە چوارچىۋەى كۆمەلايەتى و ئايىنى ئاشكرا دەكەن. ئەم گەرانە يارمەتيدەرە بۇ تىگەشتىكى قوۋلتر لە ئەركە كۆمەلايەتىيەكانى مۇسىقا و رۆلى لە رېورەسم و رېورەسمە ئايىنىيەكان.

4. پىشكەۋتنى تەكنەلۇجى لە مۇسىقادا: دۆزىنەۋەى ئامىرە كۆنەكان و كەرەستەى بىناسازىيان زانىارى لەسەر پىشكەۋتنە تەكنەلۇژىيەكانى مۇسىقا لە قوناغە جياۋازەكاندا دەدات. يارمەتى توپزەران دەدات لە داھىنەرى مۇسىقاژەنە كۆنەكان و ئامىرسازەكان تىگەن.

5. ئالوگۆر و كارىگەرىيە كۆلتوۋرىيەكان: دۆزىنەۋە شوپنەۋارىيەكان ئالوگۆر و كارىگەرىيە كۆلتوۋرىيەكان لە نىۋان شارستانىيەتە جياۋازەكانى رۆژھەلاتى ناۋەراستدا نىشان دەدەن. ئەمە بە تايىپەتى پەيوەندىدارە بۇ تىگەشتن لەۋەى كە چۆن شىۋازە مۇسىقىيەكان، ئامىرەكان و پراكتىزەكان لە نىۋان كۆمەلگە جۆراۋجۆرەكاندا ھابەش و گونجاندىن.

6. سىستەمى پەروەردەي: لىكۆلىنەۋە لە شوپنەۋارەكانى پەيوەست بە مۇسىقا دەتوانىت تىروانىنىك پىشكەش بىكات سەبارەت بەۋەى كە چۆن زانىارى مۇسىقا لە نىۋان نەۋەكاندا گواستراۋەتەۋە. وردەكارىيەك لە سىستەمى پەروەردەي و جىگرەۋەى مۇسىقاژەنە كۆنەكان دەخاتە روو.

7. توپزىنەۋەى نىۋان زانستەكان: لىكۆلىنەۋە لە داتاشراۋە دىرېنەكان پىۋىستى بە ھاوكارى نىۋان شوپنەۋار ناسەكان، مېژوونوسان، مۇسىقازانانى ئىتتۆموزىكۆلۇجى ، و پسپۇرانى دىكە ھەيە. ئەم رىيازە نىۋان زانستە بەشدارە لە تىگەشىتتىكى گشتگىرتەر لە پىگە و گرنكى مۇسىقا لە كۆمەلگا كۆنەكانى رۆژھەلاتى ناۋەر استدا. بە گشتى، لىكۆلىنەۋە لە داتاشراۋە دىرېنەكان ، تىگەشىتتەمان لە لايەنە كۆلتوورى، كۆمەلايەتى و تەكنەلۆژىيەكانى مۇسىقا لە رۆژھەلاتى ناۋەر استدا بەرز دەكاتەۋە، ئەمەش پەروەدەيەكى قوولتەر دەكات بۇ مېژووى دەۋلەمەندى نەرىتە مۇسىقىيەكان لە ناۋچەكەدا.

شیوازی توژیینهوه

لهم توژیینهوهیهدا شیواز و ریبارزی توژیینهوهی وهصفی شیکاریمان دهست نیشانکردووه بو
گهیشتن به نهنجامی توژیینهوهکه.

سنوری توژیینهوه کهپیکدیت له:

- سنوری شوینی : بریتیه له کونتیکستی گرینگی داتاشرا و شوینهواره دینهکان له رۆژ ههلاتی ناوهراست (عیراقی کۆن) ههولیر به نمونه
- سنوری کاتی : له سالی خویندنی (۲۰۱۴ _ ۲۰۲۴)
- سنوری بابتهی : تایبته به (گرنگی داتاشراوه دیرینهکان له پیگهی گۆرانی و موزیکی رۆژ ههلاتی ناوهراست)

نمونه‌ی توئینه‌وه

دهست نیشانکردنی نامیره موزیکیه‌کان و شوینه‌واره هه‌لکه‌ندر او‌ه‌کان تایبتهت به موزیک و شارستانیتهتی سۆمه‌ریه‌کان له روانگهی موزیکه‌وه .

تویژینه و هکانی پیشووتر

زور پهرتووک و سهرچاوهی تایبعت به سهرههآدانی هونهری و بزافی هونهری همن ههروهها زور بابعت له گوڤار و روژنامه و سایتهکان لهسهر ئهم بابعته بهردهستن، لهگهله باس کردنی لایهنی میژوویی و ههبوونی ههندیک وینهو داتاشراو و لهم بارهیهوه. بهلام گشت ئهم بابعتانه لهگهله ئهم ناونیشانه ههلبژیردراوهی تویژینهوهکهه که بریتییبه له (گرینگی داتشراوه دیرینهکان له روژ ههلاتی ناوهراست)، یهک ناگریتهوه وتهاو جیاوازن. بویه تویژینهوهکه به یهکهه تویژینهوهی زانستی لهم روانگهیهوه ئهژمار دهکریت.

پیناسه‌ی زاراه‌کان

داتاشراوه دیرینه‌کان : له چوارچۆیه‌ی میژوودا به گشتی ئاماژیه بو قوناغ یان سهردهمی دیاریکراو. کاتیک کهسیک باسی داتاشراوه دیرینه‌کان دهکات، لهوانهیه ئاماژیه بو سهردهمه سهرهکیه‌کان یان سهردهمه گۆرانکاریه‌کان له میژووی کوندا. نهم داتاسراوانه دهتوانن پروودای بهرچاو، گۆرانکاری کولتووری، یان گۆرانکاری له پیکهاته سیاسی، کۆمه‌لایهتی، ههنه‌ری یان ئابووریه‌کان له‌خۆ بگرن که قوناغی جیاوازیان له گه‌شه‌سهندنی شارستانییه‌ته کۆنه‌کاندا دیاری کردوه. ههر داتاشراویک زۆرجار نوینه‌رایه‌تی خالیکی ره‌خنه‌گرانه یان گۆرانکاریه‌کی بهرچاو دهکات له ره‌وتی میژوودا له سهردهمی کوندا.

شونیه‌وار: به ههموو ئهو پاشماوانه دوتریت که له رابردوویه‌کی کوندا مرؤف بهر ههمی هیناوه چ له رووی بیر و رۆشنبیریوه بیت چ له رووی مادیه‌یه بیت.

میسۆپۆتامیا : وشه‌ی میسۆپۆتامیا (Mesopotamia) له زمانی یۆنانیه‌یه هاتووا واتای (نیوان دوو رووبار) دیت.

گۆرانی: گۆرانی له پیکهاته‌یه‌کی موسیقی که به شیوه‌یه‌کی گشتی له تیکست (وشه) پیکدیت که له‌گه‌ل ئاوازا تیکه‌ل کراوه و زۆرجار به ریتیم هاورییه‌تی ده‌کریت. گۆرانیه‌کان ده‌توانریت له ریگه‌ی ژانره جیاوازه‌کانه‌وه ده‌ربهردرین، له‌وانه به‌ند، گۆرانی هه‌لپه‌رکی، مه‌لود، کلاسیک، فولکلۆر و زۆر شتی تر. به‌شیک بنه‌ره‌تی موسیقان و زۆرجار بو مه‌به‌ستی هونه‌ری، کولتووری، یان کات به‌سه‌ربردن دروست ده‌کرین. گۆرانی ده‌توانیت کۆمه‌لێک هه‌ستی به‌رفراوان بگه‌یه‌نیت، چیرۆک بگه‌یه‌نیه‌وه، یان وه‌ک جۆریک له ده‌برینی که‌سی یان به‌کۆمه‌ل خزمه‌ت بکات. به‌زۆری له‌لایهن گۆرانیه‌یزان یان گۆرانیه‌یزانه‌وه پێشکەش ده‌کرین، له‌گه‌ل ریکه‌ستنی ئامیره‌کاندا.

موزیک: فۆرمیکی هونه‌ریه‌ که (ده‌نگ و ریتیم) به‌کارده‌هینیت بو ده‌برینی هه‌ست و بیرۆکه و نه‌زمونه‌کان. کۆمه‌لێک شیوازی به‌رفراوان و ژانر و کاریگه‌ریه‌ کولتووریه‌کان له‌خۆده‌گریت، نه‌مه‌ش وایکردوه ببیته فۆرمیکی گشتگیر بو ده‌برینی مرؤف. زۆرجار موسیقا له ریگه‌ی تیکه‌لکردنی میلودی و هارمۆنی و ریتیم و تیکسته‌کانه‌وه دروست ده‌بیت و ده‌توانریت به به‌کاره‌ینانی ئامیری جۆراوجۆر یان ته‌کنیکی ده‌نگی پێشکەش بکریت. به درێزایی میژوو، موسیقا رۆلێکی به‌رچاوی له کولتووره جیاوازه‌کاندا هه‌بووه، وه‌ک ئامرازیکی په‌وه‌ندیکردن، کات به‌سه‌ربردن، ده‌برینی ئایینی و په‌وه‌ندی کۆمه‌لایه‌تی خزمه‌ت ده‌کات.

بهشی دووهم
چوارچیوهی تیوری توژیینهوه

باسی یهکههم
یهکههم / میژووی هونهری ولاتی نیوان دوو پرووبار
دووهم / پیگهی جوگرافی ناوچهکه

باسی دووهم
یهکههم / رۆلی داتاشروهه دیرینهکان له بنهچهی گۆرانی و موزیک دا
دووهم / داتاشراوه هونهریه پاریزراوهکانی موزهخانهی عیراقی و موزهخانهی ههولتیر

باسی سینیهم
یهکههم / بزافی هونهری و گهشهی هونهری له شاری ههولتیر د.سرود بزافی هونهری له
شبنستهکان د. جیایی
دووهم / نامیره موزیکیه کوردیهکان

میژووی هونهری ولاتی نیوان دوو پروبار

باسی یهکهم:

میژووی موسیقا له عیراقی کۆن به تایبتهتی له میژو پۆتامیا دهولمه مند و ههمه چهشنه. موسیقا رۆلکی چاره نووساز له لایه نه جیاوازه کانی ژياندا ههجووه، لهوانه رپوره سمه ئاینیهکان، رووداوه شاهانه ییهکان و چالاکیه کانی رۆژانه. لیره دا چند خالکی سهره کی دهخه نه روو:

1. **رپوره سمه کان:** موسیقا به شیکه دانهر او بووه له رپوره سمه ئاینیهکان له میژو پۆتامیا کۆن. ئامیره کانی وهکو لیر و چهپکه گۆل هاو رپی سرود و سروده کان بوون له کاتی رپوره سمه کانی تایبتهت به خوداوهنده کاندان. بۆ نمونه سۆمه ریه کان نه ریتیکه موسیقی به هیزیان ههجووه که په یوه ست بوو به پراکتیزه ئاینیهکانیانهوه.

2. **نوسینی موسیقا:** سۆمه ریه کان یهکیک له سهره تایبتهترین فۆرمه کانی نوسینی موسیقاییان پیده به خشریت. داتاشر اوه میخیه کان دۆزرا و نه تهوه که هیماکانیان نوینه رایهتی تهرازووی موسیقی دهکن، ئهمهش ریگه مان پیده دات ورده کارییهک له سیسته می موسیقاییان ببینن.

3. **ئامیره کان:** ئامیره باوه کانی موسیقا بریتی بوون له لیر و چهپکه گۆل و فلوت و تهپل. ئهم ئامیره نهک تهنها له شوینه ئاینیهکان به لکو له چوارچیه می علمانی ترده به کارده هینران، که له دهرباری شاهانه و کۆبوونهوه کۆمه لایه تیهکاندا کات به سهر بردنیا بۆ دابین دهکرد.

4. **ئالوگۆری کولتووری:** به هوی هه لکه وته می جوگرافیای وهک یه کتر برکی شارستانیه ته کۆنه کان، موسیقایی میژو پۆتامیا کاریگه ریه کانی ناوچه دراوسیکانی وهک فارس و ئاشووری هه لمزی. ئهم ئالوگۆره کولتووریه به شداری کرد له ههمه چهشنی شیواز و ئامیره موسیقییه کان.

5. **داستانی گیلگامیش:** داستانی گیلگامیش که یهکیکه له سهره تایبتهترین بهر ههمه ئه ده بییه ناسراوه کان، ئاماژه می موسیقایی له خوگر تبوو. داستانه که تیروانینیک ده دات بۆ گرنگی کولتووری موسیقا له چیرۆکگیران و کات به سهر بردندا.

6. **گۆرینی شانشینه کان:** له گه ل سهره لدان و دابه زینی ئیمپراتوریه تی جیاواز له میژو پۆتامیا، لهوانهش بابلی و ئاشووریه کان، شیواز و ئاره زوو هکانی موسیقا په ریه ان سه ند. ههر خانه دانیک به شداری خوی له میراتی موسیقی ناوچه که دا هینا.

7. **دابه زین و دووباره دۆزینه وه:** له گه ل دابه زینی شارستانیه ته کۆنه کانی میژو پۆتامیا، به شیکه زوری نه ریه ته موسیقییه کانیان کال بووه وه. به لام بهر ژه وه ندییه کی مۆدیرن

هه‌بووه بۆ زیندووکردنه‌وه و تیگه‌یشتن لهم پراکتیزه موسیقییه کۆنانه له ریگه‌ی لی‌کۆلینه‌وه له دۆزینه‌وه شوینه‌وار بیه‌کان و تۆماره میژوو بیه‌کان.

میژووی موسیقا له عێراقی کۆن میراتیکی موسیقی ئالۆز و به‌رچاو له رووی کولتورییه‌وه ئاشکرا ده‌کات که بناغه‌ی دارشت بۆ ئه‌و نهریته موسیقییه هه‌مه‌چه‌شنامه‌ی ئه‌مرۆ له ناوچه‌که‌دا ده‌بینرین.

دریژه‌دان به قوناغه‌کانی دواتر، سه‌رده‌می زێرینی ئیسلامی (سه‌ده‌ی ۸ تا ۱۴) کاریگه‌رییه‌کی قوولی له‌سه‌ر کولتوری موسیقای ناوچه‌که هه‌بوو به عێراقیشه‌وه. لهم ماوه‌یه‌دا زانایانی وه‌ک ئه‌لفاره‌بی به‌شدار بیه‌کی به‌رچاویان له تیۆری موسیقادا کرد. په‌رسه‌ندنی ئامییری موسیقا و دامه‌زراندنی قوتابخانه‌ی موسیقا زیاتر دیمه‌نی موسیقای ده‌وله‌مه‌ندتر کرد.

کاریگه‌ری ئیمپراتۆریه‌تی عوسمانی، له‌گه‌ڵ فراوانبوونی بۆ میژوو پۆتامیا، توخمه نوویه‌کانی به موسیقای عێراقی ناساند. ئالۆگۆری کولتوری له نیوان تورکه عوسمانیه‌کان و پیکهاته عه‌ره‌بیه‌کان به‌شدار بیه‌کان کرد له کۆکردنه‌وه‌ی شیوازه موسیقیه‌کان.

له سه‌ده‌ی بیسته‌ما عێراق سه‌ره‌له‌دانی موسیقاژهنه دیاره‌کانی وه‌ک (مونیر به‌شیر) به‌خۆیه‌وه بینی که عود ژهنیکی فیرتۆسو بوو که ناسنامه‌ی نیوده‌وله‌تی به‌ده‌سته‌ینا. به‌لام گێژاو و شه‌ره سیاسییه‌کان، به‌تایبه‌ت شه‌ری عێراق – ئیران (1980-1988) و شه‌ری که‌ندا (1990-1991)، دیمه‌نی رۆشن‌بیریان تیکدا و بووه هۆی بلاوه‌پیکردنی به‌شیک له موسیقاژهنه‌کان.

سه‌ره‌رای ئه‌م ته‌حه‌ددایانه، موسیقای عێراقی خۆراگر بوو، موسیقاژهنان هه‌م له عێراق و هه‌م له ره‌وه‌ندیش به‌شدار بیه‌کان له به‌رده‌وامی و په‌رسه‌ندیدا کرد. لهم دوا بیه‌کان هه‌وله‌کان دراوه بۆ پاراستن و پینسخستنی موسیقای نهریتی عێراقی له هه‌مان کاتدا ریگه‌دان به ده‌ربیرینی هاوچه‌رخ و کاریگه‌رییه جیهانییه‌کان، که خۆراگری ئه‌م نهریته موسیقییه کۆنه له به‌رامبه‌ر ئالۆزییه مۆدیرنه‌کاندا پیشان ده‌دات.

له سه‌ری هاوچه‌رخدا موسیقای عێراقی له نیوان ته‌حه‌ددای به‌رده‌وام بوون له په‌رسه‌ندن. شه‌ری عێراق و مملانیکی که کاریگه‌رییان له‌سه‌ر گۆره‌پانی رۆشن‌بیری هه‌بووه و بووه‌ته هۆی ئه‌وه‌ی میراتی موسیقی و ئاواره هونه‌مه‌ندان... وه ره‌وه‌ند رۆلیکی چاره‌نووسازیان هه‌بووه له پاراستنیان به نهریته موسیقییه عێراقه‌وه.

سه‌ده‌ی بیست و یه‌ک شایه‌تی هاوبه‌شی موسیقای له‌گه‌ڵ نهریتی عێراقی بووه ژانره جیهانییه‌کان، که ره‌نگدانه‌وه‌ی کاریگه‌ری موسیقای پۆپ و رۆک و ئه‌لیکترۆنییه. هونه‌مه‌ندانی عێراقی، چ له ناوخوا و لات و چ له ده‌ره‌وه‌ی ولات، سوودیان له پلاتفۆرمه دیجیتالییه‌کان و مرگرتوه بۆ گه‌یشتن به بینهریکی فراوانتر، به‌شدار بیه‌کان له پاتی و بلاوکردنه‌وه‌ی میرا موسیقی.

ته‌ناده‌ی دیاتی، هۆشیاری له پاراستنی پاراستنی میراتی کولتوری عێراق به‌رده‌وام له زیادبووندا به‌ ده‌سته‌پینسخه‌رییه‌کان بۆ به‌لگه‌نامه، په‌روه‌رده و پالپشتیکردنی موسیقاژهنانی

گەنجانی ئامانج دۇنيابوونە لە بەردەوامیی مۆسیقای نەریتی عێراقی لە دەنگدان بە دەنگی
داهینەرانه و دانانی لەگەڵ بینەرانی هاوچەرخدایان کە. خۆراگری و گونجانی مۆسیقای
عێراقی دەستیپکردنی بەردەوامبوون لە دیمەنی کشتوکالی...